

Απόστολος Λ. Πιερρής

**Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ
ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ**

X

Η Σπάρτη Οδηγός Ελληνισμού

Λακεδαιμόνιος Οργανισμός στο Τέλος του 8ου π.Χ. Αιώνα

Ο αντρειωμένος γιος

*Άρχοντες του Σαλονικιού, ούλοι, μικροί μεγάλοι,
Ο γιος μου καβαλίκεψε 'ς τον πόλεμο να πάη·
Βαστά λαγούτα κι' όργανα πολλώ λογιά παιγνίδια,
Κι' όντε σταθή και παίξη τα ο γιος μου τα παιγνίδια
Βροντά ουρανός και σειέτ' η γης, ούλος ο κόσμος τρέμει.*

A. Jeannaraki, *Kretas Volkslieder* (in der Ursprache mit Glossae), No. 247

Το πνεύμα του Δωρικού βιώματος ζει και βασιλεύει δημιουργώντας οικεία μορφή στο Κρητικό Δημοτικό Τραγούδι, όπως και στην παραδοσιακή Πελοποννησιακή αρχιτεκτονική. Και στην Ψυχή του Λαού.

***

Το 723 π.Χ. τελειώνει στο 20ο έτος ο 19ετής Α' Μεσσηνιακός Πόλεμος με περιφανή, συντριπτική νίκη της Σπάρτης (Τυρταίος Fr. 4 Prato). Δημιουργείται η μεγαλύτερη ενιαία επικράτεια (σύμπασα η Νότια Πελοπόννησος) στη νέα Ελληνική πραγματικότητα υπό την κυριαρχία της πρώτης συντεταγμένης, με Μεγάλη Ρήτρα, πόλης (πόλης-κράτους).

Στις άλλες Ελλαδικές περιοχές απαντώνται ή αδιαμόρφωτοι ακόμα συνοικισμοί ή κατάλοιπα της προηγούμενης «Μυκηναϊκής» κατάστασης, οικισμοί περί παλατιακά κέντρα που τώρα έχουν τη μορφή συναθροίσεων κηδεμονίας υπό άρχοντα-βασιλέα. Η Αχαϊκή αρχή πολιτείας αναλαμβάνεται και από Δωρικές κατοικήσεις – στη Μεσσηνία, το Άργος, τα Μέγαρα, η Κόρινθος, η Σικυώνα – όπως παραδίδεται χρονογραφικά από αντίστοιχους καταλόγους βασιλέων που καλύπτουν την πρωτοϊστορία αυτών των «πόλεων» πριν αποκτήσουν την μορφή κανονικής Ελληνικής πόλης.

Στην καθαρά Δωρική Σπάρτη αντιθέτως, η πόλη συγκροτείται ως Ελληνικός ιδιαίτερος θεσμός με τον Λυκούργο πρώτα από όλα τα μέρη προς το τέλος του 9ου π.Χ. αιώνα. (Δείτε τη σχετική μελέτη μου).

Στην πρώτη Ολυμπιάδα (15η, 720 π.Χ.) μετά τον στρατιωτικό θρίαμβο της Σπάρτης, συμβαίνει ένα υπέρτατης σημασίας συμβολικό γεγονός: ο Λακεδαιμόνιος Άκανθος αναδεικνύεται νικητής στον πρωτοθεσπισθέντα τότε δόλιχο (μακρός δρόμος αντοχής) και πρώτος

τρέχει τελείως γυμνός, αποζωννύμενος την γενική και απρόσβλητη μέχρι τότε αιδοιοκρύψη.

Ὁ δὲ πρῶτος ἐπιχειρήσας ἀποδυθῆναι τὸ σῶμα καὶ γυμνός Ὀλυμπιάδι δραμῶν ἐπὶ τῆς πεντεκαιδεκάτης Ὀλυμπιάδος, Ἄκανθος ὁ Λακεδαιμόνιος ἦν.

(Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, VII, 72 p. 441.46-9 Didot).

Ὁ Ἄκανθος νίκησε στον πρωτοεισαχθέντα τότε δόλιχο δρόμο:

[Ὀλυμπιάς] ιε' : Ὀρσιππος Μεγαρεὺς στάδιον. Προσετέθη δόλιχος καὶ γυμνοὶ ἔδραμον· ἐνίκα Ἄκανθος Λάκων.

(Ιούλιος Αφρικανός, *Ὀλυμπιάδων Αναγραφή*, p. 7 Rutgers).

Ἡ αυστηρή ερμηνεία της πρότασης του χρονικογράφου σε συνδυασμό με την πληροφορία του Διονυσίου υποδηλώνει ότι γυμνοὶ ἔτρεξαν στον δόλιχο (ὄχι αναγκαίᾳ στο στάδιο και τον διάυλο) προεξάρχοντας του Ἀκάνθου. Ὅτι Σπαρτιατικὴ ἦταν ἡ ἀρχή (ιδεολογική και πρακτική) της γύμνωσης τεκμηριώνεται ἀπὸ τον Θουκυδίδη, ο οποίος την συνδέει με την χαρακτηριστικὴ Δωρικὴ ἔνδυση (απλή, μικρὴ, λιτὴ περιβολὴ εἰς ἀνάδειξη του γυμνοῦ σώματος) και τονίζει την μοναδικὴ ἰδιαιτερότητα του φαινομένου.

πᾶσα γὰρ ἡ Ἑλλὰς ἐσιδηροφόρει διὰ τὰς ἀφάρκτους τε οἰκῆσεις καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλήλους ἐφόδους, καὶ ξυνήθη τὴν δίαιταν μεθ' ὄπλων ἐποιήσαντο ὥσπερ οἱ βάρβαροι. σημείον δ' ἐστὶ ταῦτα τῆς Ἑλλάδος ἔτι οὕτω νεμόμενα τῶν ποτε καὶ ἐς πάντας ὁμοίων διαιτημάτων. ἐν τοῖς πρῶτοι δὲ Ἀθηναῖοι τὸν τε σίδηρον κατέθεντο καὶ ἀνειμένη τῇ διαίτῃ ἐς τὸ τρυφερώτερον μετέστησαν. καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἀβροδίαiton οὐ πολὺς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοῦς ἐπαύσαντο φοροῦντες καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐνέρσει κρωβύλον ἀναδόμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν· ἀφ' οὗ καὶ Ἰώνων τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ ξυγγενὲς ἐπὶ πολὺ αὕτη ἢ σκευὴ κατέσχευεν. μετρία δ' αὖ ἐσθῆτι καὶ ἐς τῶν νῦν τρόπον

πρῶτοι Λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο καὶ ἐς τὰ ἄλλα πρὸς τοὺς πολλοὺς οἱ τὰ μείζω κεκτημένοι ἰσοδίατοι μάλιστα κατέστησαν, ἐγυμνώθησάν τε πρῶτοι καὶ ἐς τὸ φανερόν ἀποδύντες λίπα μετὰ τοῦ γυμνάζεσθαι ἠλείψαντο. τὸ δὲ πάλαι καὶ ἐν τῷ Ὀλυμπικῷ ἀγῶνι διαζώματα ἔχοντες περὶ τὰ αἰδοῖα οἱ ἀθληταὶ ἠγωνίζοντο, καὶ οὐ πολλὰ ἔτη ἐπειδὴ πέπανται· ἔτι δὲ καὶ ἐν τοῖς βαρβάροις ἔστιν οἷς νῦν, καὶ μάλιστα τοῖς Ἀσιανοῖς, πυγμῆς καὶ πάλης ἄθλα τίθεται, καὶ διεζωμένοι τοῦτο δρῶσιν. πολλὰ δ' ἂν καὶ ἄλλα τις ἀποδείξειε τὸ παλαιὸν Ἑλληνικὸν ὁμοίότροπα τῷ νῦν βαρβαρικῷ διαιτώμενον.

Θουκυδίδης I, 6

[Μόνη επιφύλαξη στην διαυγή αυτή αλήθεια της ούσης πραγματικότητας επιδέχεται η ιδέα ότι οι Ίωνες παρέλαβαν τον πολυτελή, αβροδίαιτο βίο της ευμάρειας από τους Αθηναίους, προβαλλόμενους εις περιωπή Ιωνικής μητροπόλεως μόνον από την δύναμη της πόλης στον 5^ο αιώνα π.Χ., αντί του ορθότερου αντιθέτου. Ἐμφασης χρήζει η Θουκυδίδεια επισήμανση ότι η απόδυση του ζώματος στους Ολυμπιακούς αγώνες εκπήγασε από γενική Σπαρτιατική συνήθεια γυμναστικής γύμνωσης. Θα καταλήξω πάλι σε αυτό κατωτέρω].

Από την α-πολίτιστη, απλοϊκή, σκληρή και αγριότερη διαβίωση της «σιδηροφορίας», του τραχύτερου βίου και της αυτόδικης υποστήριξης των ατομικών συμφερόντων (Ελλαδική ενδοχώρα στη Στερεά) και από την προοδευμένη πολυτέλεια του αβροδίαιτου πολιτισμού (Ιωνική ευημερία) – τρίτον και μεγασθενές κάλλιστον ανεφύη ο Δωρικός Ελληνισμός της απλής υπερσύνθετης αρμονίας του μορφικού ολοκληρώματος πολλαπλών πεδίων, με έμφαση ως προς την ανθρώπινη βιοθεωρία στο σωματικό κάλλος και στην αρμόδια περιβολή αυτού εις ανάδειξη της τέλει ουσίας του.

Ο Θουκυδίδης επιμένει στην απόλυτη ιδιαιτερότητα της Ελληνικής απόλυτης γύμνιας σε αντίθεση προς τον «βαρβαρικό» κοινό τόπο της περικάλυψης των αιδοίων δια ζώματος. «Βαρβαρικοί», ως μη μετέχοντες της Ελληνικής μοναδικότητας, είναι και οι μεγάλοι πολιτισμοί Ανατολής πριν και Δύσης μετά. Ακόμη και οι Ασιανοί «βάρβαροι» πανάρχαιων πολιτισμών, έχοντας στενή επαφή με τον Ελληνισμό, παρέλαβαν πολλές αξίες και συνήθειές του, αλλά και στη γυμναστική ιδεολογία ακόμη ενέμειναν ξένοι προς το νόημα της απο-καλυπτικής επί-δειξης του κάλλους ως αιδήμονος φανέρωσης της δύναμης του όντος, τηρούντες τη σεβάσμια κρύψη των αιδοίων.

Με την ίδια ακριβώς λογική, αντιπαρατίθεται το Ελληνικό ιδεώδες της γυμνότητας προς τη Ρωμαϊκή τήρηση της μη-Ελληνικής πολιτισμικής κοινής μεταξύ α-πολίτιστων αφενός και πολιτισμένων βαρβάρων Ανατολής και Δύσης αφετέρου, ακόμη και σε μια υπέρτατη φανέρωση Ελληνικής, κατά τον Διονύσιο, καταγωγής, και πάντως ομοιότητας, μέγιστης ιεροπραξίας στη Ρώμη.

Τούτοις ἠκολούθουν ἠνίοχοι τέθριππά τε καὶ συνωρίδας καὶ ἵππους ἀζεύκτους ἐλαύνοντες· μεθ' οὗς οἱ τῶν ἀθλημάτων ἀγωνισταὶ τῶν τε κούφων καὶ τῶν βαρέων, τὸ μὲν ἄλλο σῶμα γυμνοί, τὸ δὲ περὶ τὴν αἰδῶ καλυπτόμενοι. τοῦτο καὶ εἰς ἐμὲ τὸ ἔθος ἐν Ρώμῃ διέμενεν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγένετο παρ' Ἑλλησιν. ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι καταλέλυται Λακεδαιμονίων αὐτὸ καταλυσάντων. ὁ δὲ πρῶτος ἐπιχειρήσας ἀποδυθῆναι τὸ σῶμα, καὶ γυμνὸς Ὀλυμπιάσι δραμῶν ἐπὶ τῆς πεντεκαίδεκάτης ὀλυμπιάδος, Ἄκανθος ὁ Λακεδαιμόνιος ἦν. τὰ δὲ πρὸ τούτων δι' αἰσχύνης εἶχον ἅπαντες Ἕλληνες ὄλα γυμνὰ φαίνειν ἐν ταῖς ἀγωνίαις τὰ σώματα, ὡς Ὀμηρος τεκμηριοῖ, μαρτύρων ἀξιοπιστότατός τε καὶ ἀρχαιότατος ὢν, ζωννυμένους τοὺς ἥρωας ποιῶν. τὴν γοῦν Αἴαντος καὶ Ὀδυσσεῶς πάλιν ἐπὶ τῇ Πατρόκλου ταφῇ γενομένην ἀφηγούμενός φησι·

τῶ δὲ ζωσαμένῳ βήτην ἐς μέσσον ἀγῶνα· [Ψ 685; 710]

καὶ ἔτι σαφέστερον ἐν Ὀδυσσεΐα τοῦτο ποιεῖ φανερόν ἐπὶ τῆς Ἴρου καὶ Ὀδυσσεύος πυγμαῆς ἐν τοῖσδε τοῖς ἔπεσι·

ὥς ἔφαθ' οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπήνεον· αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
ζώσατο μὲν ράκεσιν περὶ μῆδεα, φαῖνε δὴ μηρούς
καλούς τε μεγάλους τε. φάνεν δὲ οἱ εὐρέες ὤμοι
στήθεά τε στιβαροί τε βραχίονες. [σ 65-68]

τὸν δὲ πτωχὸν οὐκέτι βουλόμενον μάχεσθαι, ἀλλ' ἀποδειλιῶντα εἰσάγων
τάδ' εἶρηκεν·

ὥς ἄρ' ἔφαν· Ἴρω δὲ κακῶς ὠρίνετο θυμός·
ἀλλὰ καὶ ὥς μνηστῆρες ἄγον ζώσαντες ἀνάγκη.

[σ 74-75]

τοῦτο δὴ τὸ ἔθος ἀρχαῖον ἐν τοῖς Ἑλλησιν ὄν διαφυλάττοντες μέχρι τοῦδε
Ρωμαῖοι δῆλοί εἰσιν οὐ προμαθόντες παρ' ἡμῶν ὕστερον, ἀλλ' οὐδὲ
μεταθέμενοι σὺν χρόνῳ καθάπερ ἡμεῖς.

Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ Αρχαιολογία*, VII, 72

Ο Διονύσιος προσφεύγει στην Ομηρική μαρτυρία περί εξωσμένων
αθλητῶν στον καιρὸ του Ομήρου κατὰ την Γεωμετρικὴ Εποχὴ (9ος αἰώνας
π.Χ.).

**Ἡ Δωρικὴ συναρπαγὴ λειτουργοῦσε μὲν στον ἼωνοΑἰολικὸ
κόσμο της Μ. Ἀσίας καὶ ἐξεφράζετο στην πρώτη πολιτισμικὴ μορφή
δημιουργίας του Ἑλληνισμοῦ, στο Ἔπος, ἀλλὰ ἀκόμη το πνεῦμα του
Δωρικοῦ βιώματος ἐπνεε κατὰ ριπές μόνον καὶ ὄχι ως σταθερὴ πνοή
οργανικῆς ζωῆς, στα χαρακτηριστικότερα ιδιώματα της νέας
βιοπρακτικῆς.**

Ἔτσι ἡ υψιπετῆς προβολὴ της σχέσεως Ἀχιλλέως καὶ Πατρόκλου
που φθάνει στο μεγαλειώδες crescendo των τελευταίων βιβλίων της
Ιλιάδος εκφράζει ἀνονοματί το Δωρικὸ βίωμα της χρυσῆς ορδῆς του
Ἀπόλλωνα. Ἀλλὰ ἀκόμη το καθοριστικὸ πολιτισμικὰ φαινόμενο τη
τελείας γυμνότητος ἀπουσιάζει. Στην Οδύσεια, το ιδεώδες του

σωματικού κάλλους διαπρέπει στην περιγραφή του προετοιμαζομένου για αγώνα πυγμής Οδυσσέα. Φοράει ράκη, αλλά γυμνούμενος αποκαλύπτει ιδεώδη κάλλη, θαυμαστά και για τους αριστοκράτες νεαρώδεις Μνηστήρες:

αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς

*ζώσατο μὲν ῥάκεσιν περὶ μῆδεα, φαῖνε δὲ μηρὺς
καλοὺς τε μεγάλους τε, φάνεν δὲ οἱ εὐρέες ὦμοι
στήθεά τε στιβαροὶ τε βραχίονες· αὐτὰρ Ἀθήνη
ἄγχι παρισταμένη μέλε' ἤλδανε ποιμένι λαῶν.
μνηστῆρες δ' ἄρα πάντες ὑπερφιάλως ἀγάσαντο·*

Οδύσσεια, σ 66-71

Οι μεγαλομῶδεις και ὁμορφοὶ μηροί, οἱ ευρεῖς ὦμοι, τα εσφαιρωμένα μαρμάρεια στήθη και οἱ στιβαροὶ βραχίονες, ρωμαλέα διογκούμενοι στιλβάνοντες υπό της Αθηνάς, εἶναι το ἴνδαλμα του Κούρου περιγραφόμενο δυο αἰῶνες προ της γλυπτικής του μεγαλομερούς αστραποβολῆς εἰς ὑπαρξη. Ὅμως εδῶ ἀκόμη τα μῆδεα καλύπτονται με τον περιῖδεσμο, το μακρὰς ιστορίας ζῶμα που διατρέχει τον Ελλαδικό χώρο ἀπό Μινωϊκῆς πρωταρχῆς μέχρι το 720 π.Χ. Και τότε τα μῆδεα ἐξεφάνθη.

Ἡ ἀπαιτούμενη κρυφίότης του σεβαστοῦ και δεόμεστου μετετράπη στο σέβας της ἐπι-φάνειας του ὄντος κατά την αστραποβολή του κάλλους του. Το Δωρικό βίωμα αἰδεῖται το φαινόμενο της τέλει μορφῆς, και σέβεται την ἐπί-δειξη της υπέρτατης φανέρωσης της ὑπαρξης. Το κρυπτό, ὅπως το ἀπειρο, υποβαθμίζονται ως ἀπ-ουσίες μορφῆς, ως σκότος Ἄ-ιδου: Ἀδης, Αἴδης εἶναι η ἀρνηση του ιδέσθαι, ἀμορφία και τυφλότητα, δυο τρόποι για να δηλωθεῖ η ἴδια ἀπουσία μορφῆς στη νόηση και ὄραση του νοούμενου και ορατοῦ ἀφενός, του νοούντος και ορώντος ἀφετέρου.

Λειτουργεί μια διαλεκτική ταύτιση των αντιθέτων εν προκειμένω. Η σοβαρή παιδιά του Πλάτωνος, ο παις και η παιδός βασιλεία (παῖς, παίζων πεσσεύων: παιδός ἢ βασιλίη) του Ηρακλείτου.

Από το ένα μέρος, παιγνιωδώς, ο πανταχού παρών εν γυμνασίαις αρύβαλλος, το φλασκοειδές μικρό αγγείο όπου εφυλάσσετο το λάδι και τα αρωματικά έλαια της συνεχούς επίχρισης και εντριβής των αθλητών. Το σχήμα του αρύβαλλου κατάγεται από τον σάκκο του όρχεος. (Cf. H. Hommel, *Boeksbeutel und Aryballos, Philologische Beitrag zur Urgeschichte einer Gefäßform*).

Από το άλλο, σεμνοπρεπώς, το ιερό σέβας των μηρών (θρηνωδεί ο Αχιλλεύς επί νεκρώ τω Πατρόκλω [έτσι ορθά εκδέχονται το νόημα Porson, Welcker, Schadewaldt. Cf. St. Radt, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, vol. 3, Aeschylus, p. 250 ad Fr. 135]

σέβας δὲ μηρῶν ἀγνόν οὐκ ἐπηδέσω,
ᾧ δυσχάριστε τῶν πυκνῶν φιλημάτων

Αισχύλος, *Μυρμιδόνες*, Fr. 135 Radt

Αιδώς προς το αγνόν σέβας των μηρών – συνδυάζεται προς την ευσεβή ομιλία των μηρών κατά την ερωτική πλοκή (σαφώς του θρήνου εδώ μαρτυρούμενου ως του Αχιλλέως προς νεκρό τον Πάτροκλο):

μηρῶν τε τῶν σῶν εὐσεβῆς ὀμιλία
καλλιόνων...

ibid. Fr. 136 Radt

[Διορθώνω τα χειρογραφικά παραδεδομένα καλλίω και καλλίων σε καλλιόνων. Άλλες προτάσεις v. Radt, *op.cit.*, p. 251].

Η ιδιαίτερη ευαισθησία προς το ιερό κάλλος των μηρών συνδέει την *Ιλιάδα* προς τους *Μυρμιδόνες* εκφραζόμενη χρονολογικά ενδιαμέσως στη μορφολογία της Αρχαϊκής Πλαστικής. Το δε άρρητο δηλούμενο του Ομήρου δυστρανούται στον Αισχύλο με τρόπο τόσο συγκεκριμένο μάλιστα ώστε να προξενεί μεταγενέστερη κριτική (αρχομένη ήδη από του

Πλάτωνος) ως προς την αρμόζουσα σχέση εραστού και ερώμενου μεταξύ Αχιλλέως και Πατρόκλου:

Αἰσχύλος δὲ φλυαρεῖ φάσκων Ἀχιλλέα Πατρόκλου ἐρᾶν, ὃς ἦν καλλίων οὐ μόνον Πατρόκλου ἀλλ' ἅμα καὶ τῶν ἡρώων ἀπάντων καὶ ἔτι ἀγένειος, ἔπειτα νεώτερος πολὺ, ὡς φησιν Ὅμηρος (Λ 786 sq.).

Πλάτων, *Συμπόσιον*, 180 Α (ομιλεί ο Φαίδρος, τέλειος γνώστης προς γνώστες)

[Η παρατήρηση θα χρησιμοποιηθεί και στην αθέτηση του παρακάτω χωρίου της Ιλιάδος. Cf. Σχόλια στο Ψ 94].

Ο Αχιλλεύς **προωθήβης** (αγένειος), όπως ο επιφανής Απόλλων κατά τον Ομηρικό Ύμνο.

Το θέμα της ερωτικής υφής των σχέσεων Αχιλλέως και Πατρόκλου στην Ιλιάδα είχε απασχολήσει τους αρχαίους κριτικούς ως ζωτικό ζήτημα Ελληνικού, Δωρικού, βίου. Με υποκείμενο το χωρίο Π 97-100, όπου ο Αχιλλεύς εύχεται στον Δία, την Αθηνά και τον Απόλλωνα να χαθούν όλοι οι Τρώες και Αχαιοί ήρωες, να μείνουν μόνοι δε αυτός και ο Πάτροκλος πορθητές της Τροίας, ο Ζηνόδοτος μεν και ο Αρίσταρχος αθετούσαν τους στίχους ως παρέμβλητους, άλλοι δε λόγιοι τους διατηρούσαν:

*αἶ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον,
μήτε τις οὖν Τρώων θάνατον φύγοι, ὅσσοι ἕασιν,
μήτε τις Ἀργείων, νῶιν δ' ἐκδῶμεν ὄλεθρον,
ἄφρ' οἷοι Τροίης ἱερά κρήδεμνα λύωμεν.*

Ιλιάς, Π 97-100

Τα επικριτικά Σχόλια έχουν ως εξής:

97-100 a. *αἶ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ < ----- λύωμεν>: ἀθετοῦνται στίχοι τέσσαρες, διότι κατὰ διασκευὴν ἐμφαίνουσι γεγράφθαι ὑπὸ τινος τῶν νομιζόντων ἐρᾶν τὸν Ἀχιλλέα τοῦ Πατρόλου· τοιοῦτοι γὰρ οἱ λόγοι 'πάντες ἀπόλοιτο πλὴν ἡμῶν'. καὶ ὁ Ἀχιλλεύς οὐ τοιοῦτος, συμπαθὴς δέ. [Σχόλια Α].*

b. αἶ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ <----- λύωμεν>: παντελῶς ἐκβλητέον τοὺς τέσσαρας στίχους· πρῶτον, ὅτι παιδιώδης καὶ ἀδύνατος ἢ εὐχή, εἴθ' ὅτι φθονερά, εἶτα ἐρωτική. τί δὲ ἠδίκησαν οἱ Μυρμιδόνες; πῶς τε Φοῖβον ἐπικαλεῖται (sc. 97), ὃν ἤκουσεν ὑπὸ Θέτιδος φονέα ἑαυτοῦ ἔσεσθαι (cf. Φ 276-8); τί δὲ θαυμαστόν, εἰ ἐρήμην πορθοῖεν πόλιν (cf. 100); καὶ τὸ λύειν τείχη οἰκοδόμων ἐστί. πῶς δὲ τὸ «νῶιν» (99) εὐθειῖαν δηλώσει; καλῶς οὖν φησιν Ἀρίσταρχος Ζηνόδοτον ὑπωπτευκέναι ὡς εἶεν παρεντεθέντες οἱ στίχοι ὑπὸ τῶν ἀρσενικοῦς ἔρωτας λεγόντων εἶναι παρ' Ὀμήρῳ καὶ ὑπονοούντων παιδικὰ εἶναι Ἀχιλλέως Πάτροκλον. [Σχόλια T].

H. Erbre. (ed.), *Scholía Graeca in Homeri Iliadem (Scholia Vetera)*, vol. IV

pp. 183-4

Τα δε συντηρητικὰ οὕτως:

98-9. μήτε τις οὖν Τρώων <θάνατον φύγοι, ὅσοι ἔασι> / μήτ<ε τις> Ἀργείων: τινὲς **ὑπερβολικῶς** φασιν ἀντὶ τοῦ ἀπόλοιτο οἱ ἀριστεῖς. ἢ καὶ δεόντως πεποιήται τὴν εὐχήν, τοὺς μὲν μισῶν ὡς πολεμίους, τοὺς δὲ ὡς περιϊδόντας ὑβριζόμενον. ἄλλως τε καὶ αὔξει τὴν εἰς Πάτροκλον χάριν, εἰ τοὺς Ἕλληνας σώζει δι' αὐτόν, οὐδ' ἀπολέσθαι θέλει, ὡς οὐ κατὰ κηδεμονίαν τῶν Ἑλλήνων ἐκπέμπων τὴν συμμαχίαν, ἀλλὰ τῷ Πατρόκλῳ ἀντιλέγειν οὐ θέλων. [Σχόλια Β (T)]

(*ibid.* p. 184)

[Για τὴν ἐννοία τῆς “διασκευῆς” στὴν Ἀριστάρχειο Ὀμηρικὴ κριτικὴ cf. K. Lehrs, *De Aristarchi Studiis Homericis*, pp. 329-331].

Βεβαίως ουδεμίας χρήζει παρέμβασης τὸ κείμενο. Ὁ Κριτικός που καταγράφεται στὰ Σχόλια Β ἀπαντᾷ στὰ ὁποσδήποτε ἐνδιαφέροντα ἀπὸ τα επικριτικὰ σημεῖα τοῦ Ζηνόδοτου καὶ Ἀρίσταρχου. Πρόκειται γιὰ μιὰ σημαίνουσα ἠρωικὴ ὑπερβολή. Τὸ δε “νῶιν” εἶναι μὲν ἀκανόνιστο ὡς ὀνομαστικὴ δυκὸύ ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ ἀθετοῦντες, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπαραδειγματίστο (ἡ ταυτόσημη αιτιατικὴ ἐμφανίζεται στὸ Ν 326 καὶ ἀλλοῦ σε χειρογραφικὰ ἐναλλακτικὰ).

Ως προς, τέλος, το ερωτικό προκείμενο, κατά τον 5ο αιώνα και η πεζογραφική (πλην της ποιητικής) παράδοση ενέμενε στα Δωρικά ήθη και επί του Ομήρου. Ο Ελλάνικος ο Λέσβιος μιλούσε για την «υπερβάλλουσα φιλία» των δύο ηρώων (Fr.Gr.Hist. 4F145 Jacoby. Cf. την «διάπυρον φιλίαν» τους κατά τον Σέξτον Εμπειρικό, *Πυρρώνειοι Υποτυπώσεις*, III, 200). Και στη Βιβλιοθήκη του Απολλοδώρου το γεγονός της ερωτικής σχέσης παραδίδεται ως κατακυρωμένο (III, 176). Την τελική και συνολική εικόνα παρέχει ο Αρριανός στο έργο που απευθύνει προς τον μάλιστα φιλέλληνα Αυτοκράτορα Αδριανό «Περίπλους Ευξείνου Πόντου» (23, 4): *Ἀχιλλέα ἐγὼ πείθομαι εἶπερ τινὰ καὶ ἄλλον ἥρω εἶναι, τῇ τε εὐγενείᾳ τεκμαιρόμενος καὶ τῷ κάλλει καὶ τῇ ῥώμῃ τῆς ψυχῆς καὶ τῷ νέον μεταλλάξαι ἐξ ἀνθρώπων καὶ τῇ Ὀμήρου ἐπ' αὐτῷ ποιήσει καὶ τῷ ἐρωτικὸν γενέσθαι καὶ φιλέταιρον, ὡς καὶ ἐπαποθανεῖν ἐλέσθαι τοῖς παιδικοῖς.* Ο Αχιλλεύς χαρακτηριστικώτατος ήρωας του Ελληνισμού.

Η Ελληνιστική υπερκριτική επι του υπ' όψιν Ομηρικού χωρίου των Αλεξανδρινών λογίων (Ζηνόδοτος, Αρίσταρχος, αλλά όχι ο Αριστοφάνης) αρύεται πιθανότατα από την πολλαχώς διαπιστούμενη διαφοροποίηση μεταξύ του Ομήρου (9ος αιώνας, Γεωμετρική Εποχή) και των «νεωτέρων» επικών ποιητών (από τον 8ο αιώνα και εξής, Αρχαϊκή Περίοδος). Η διαφοροποίηση όμως δεν επιδέχεται συστηματικού χωρισμού των δυο ομάδων, αλλά διαδηλώνει την πολλαπλότητα και πολυμερισμό των παραδόσεων (γνήσιο Ελληνικό χαρακτηριστικό) πάνω στην ακλόνητη βάση βιωματικής και μορφολογικής γενικευμένης συνέχειας και ταυτότητας. Ήδη τον 8^ο αιώνα ο Κιναίθων, Λακεδαιμόνιος επικός ποιητής, ψάλλει στην Οιδιπόδεια του την αρπαγή του Χρυσίππου, γιού του Πέλοπα, από τον Θηβαίο Λάιο, και τις συνέπειες του χόλου της Ήρας (*Oedipodea*, Argumentum, pp. 17-9 Bernabe).

Σαφής είναι στα επί μέρους μόνον η μεταβολή ως προς την πλήρη γυμνότητα. Μέχρι σημείου ώστε η παρουσία ή απουσία της σε ένα

ποιητικό έργο να χρησιμοποιείται ως χρονολογική απόδειξη του καιρού δημιουργίας του. Έτσι για τον Ησίοδο επιχειρηματολογείται από τους κριτικούς ότι είναι νεώτερος της Ολυμπιακής γύμνωσης διότι εισάγει τον Ιππομένη να αγωνίζεται γυμνός (Fr. 74 West-Merkelbach).

***

[Μια εναλλακτική παράδοση απέδιδε την πρωταρχή της Ολυμπιακής πανγύμνωσης στον Μεγαρέα Όρσιππο.

Κοροίβου δὲ τέθαπται πλησίον Ὀρσιππος, ὃς περιεζωσμένων ἐν τοῖς ἀγῶσι κατὰ δὴ τι παλαιὸν ἔθος τῶν ἀθλητῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐνίκα στάδιον δραμῶν γυμνός. φασὶ δὲ καὶ στρατηγοῦντα ὕστερον τὸν Ὀρσιππον ἀποτεμέσθαι χώραν τῶν προσοίκων. δοκῶ δὲ οἱ καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ τὸ περίζωμα ἐκόντι περιρρυῆναι, γνόντι ὡς ἀνδρὸς περιεζωσμένου δραμεῖν ῥάων ἐστὶν ἀνὴρ γυμνός.

Παυσανίας I, 44, 1

Ο άμεσος λόγος που αναφέρει ο Παυσανίας για την απόρριψη του περιζώματος από τον Όρσιππο, η πρακτική δηλαδή ευκολία στο τρέξιμο, ταιριάζει περισσότερο με την εισαγωγή του δρόμου μακρών αποστάσεων για πρώτη φορά κατά την 15η Ολυμπιάδα, και συνεπώς με τον Σπαρτιάτη Άκανθο που νίκησε σε αυτόν. Ο Όρσιππος ήταν τότε νικητής στο στάδιο. Σημειωτέον ότι ευκολία και άνεση σύντονης ενέργειας σκληρά αγωνιζομένου με ελεύθερα τα ανδρικά αιδοία, προϋποθέτει συνήθη πρακτική πλήρους γύμνωσης άλλως η ελευθερία του απεριζωστου δρα μάλλον ενοχλητικά και ανασχετικά στην προσπάθεια. Έθος παντελώς γυμνού σώματος κατά τις ασκήσεις και αγώνες ευλογότερα προϋπήρξε στον βίο των αυθεντικότερων τηρητών του βασικού Δωρικού ενστίκτου της νεαρής αγέλης του Απόλλωνα, στη Σπάρτη λοιπόν μάλλον παρά στα Μέγαρα. Τούτο επιβεβαιώνεται και

από τις μαρτυρίες Θουκυδίδη και Διονυσίου. Αν και οι Μεγαρείς, όντες εν μέσω σχεδόν και παρά των αλλοφύλων, έρρεπαν περισσότερο άλλων Δωριέων στον υπερήφανο τονισμό της καταγωγής τους.

Η καταγραφόμενη από τον Παυσανία εκδοχή αντιπροσωπεύει επιτόπιο παράδοση, καταγεγραμμένη σε δημόσια επιγραφή στα Μέγαρα, τέσσερις σχετικούς στίχους της οποίας μνημονεύει και ο Σχολιαστής στο βασικό χωρίο του Θουκυδίδη I, 6. Η επιγραφή βρέθηκε στην πεδιάδα των Μεγάρων (κρατούσε ο λίθος ανοικτή την πόρτα χαμόσπιτου) και μεταφέρθηκε από Γάλλο ναύτη στο Παρίσι το 1769. IG VII 52:

Όρρίπῳ Μεγαρήῃ με δαΐφρονι τῆδ' ἀρίδηλον
 μνᾶμα θέσαν, φάμα Δελφίδι πειθόμενοι
 ὅς δὴ μακίστους μὲν ὄρους ἀπελύσατο πάτρα
 πολλὰν δυσμενέων γᾶν ἀποτεμνομένων,
 πρᾶτος δ' Ἑλλάνων ἐν Ὀλυμπία ἐστεφανώθη
 γυμνός, ζωννυμένων τῶν πρὶν ἐνὶ σταδίῳ.

Τα γράμματα της επιγραφής είναι ύστερα, πιθανότατα του 2ου μ.Χ. αιώνα (σωστά ο Dittenberger *ad loc.*, contra Böckh). Το κείμενο της επιγραφής ανάγει ίσως στο πρώτο μισό του 5ου π.Χ. αιώνα για τη σύνθεση του επιγράμματος. Προσομοιάζει στο ύφος των παραδεδομένων Σιμωνίδειων απαθανατίσεων ιστορικών γεγονότων. Ο Δωρικός πρωτότυπος τύπος του ονόματος Όρριππος (αντί του κοινού Όρσιππος), η έκφραση «με δαΐφρονι» αντί του ευκολότερου «μεγαλόφρονι» του Σχολιαστή, οι Δωρικοί τύποι (μνᾶμα, φάμα, μακίστους, πολλὰν, γᾶν, πρᾶτος, Ἑλλάνων) και το στιλ του επιγράμματος δείχνουν στους χρόνους των Περσικών πολέμων, οπότε και η συμβολή των Μεγαρέων σε αυτούς (cf. IG. VII 53; έβδομοι αναγράφονται στην επίσημη λίστα των πόλεων που συμμετείχαν στον αγώνα, R. Meiggs and D. Lewis, *A Selection of Greek Historical Inscriptions to the End of the Fifth Century B.C.*, No. 27) θα έδωσε την

αφορμή για την αναφορά σε παλαιές Μεγαρικές δόξες αθλητικές και πολεμικές του Ορσίππου.

Η χρονική απόσταση του επιγράμματος από την εποχή του Ορσίππου δυνατόν να εξηγεί ότι ανετέθη σε αυτόν η πρωταρχή της γύμνωσης επειδή ήταν ο νικητής του σταδίου στην Ολυμπιάδα (και επομένως το όνομά του προσδιόριζε τον χρόνο κατά την Ολυμπιακή χρονομέτρηση) στην οποία η φανέρωση των αιδοίων καθιερώθηκε. Πρόκειται πάντως για επιτόπια Μεγαρική παράδοση. (Cf. L. Piccirilli, *Μεγαρικά, Testimonianze e Frammenti*, F20, pp. 126-131).

Σε διάφορες πηγές εμφανίζεται σύγχυση των βασικών παραδόσεων περί του γεγονότος (cf. Σχόλια A, D και T στην Ιλιάδα Ψ 683. Ετυμολογικόν Μέγα s.v. γυμνάσια). Έτσι ο Όρσιππος χαρακτηρίζεται ως Λακεδαιμόνιος, διάφορα πλασματικά αναφέρονται ως προς την αφορμή της γύμνωσης, και η χρονολόγηση υπερτίθεται κατά μια Ολυμπιάδα, στην 14η, ενώ υπάρχουν διεσπαρμένες και άλλες εσφαλμένες, χειρογραφικά νοσούσες, χρονολογήσεις.

Η 14η Ολυμπιάδα προκύπτει διότι κατά το χρονογραφικό σύστημα των αντιστοιχήσεων διαδοχών αρχόντων και ιερέων προς γεγονότα, η χαρακτηριστική γύμνωση στην Ολυμπία συνέβη επί άρχοντος στην Αθήνα του Ιππομένου. Ο πρώτος δεκαετής Άρχων στην Αθήνα Αλκμαίων ανέλαβε το 752 π.Χ. κατά την 7η Ολυμπιάδα, σύμφωνα με την προεξάρχουσα χρονογραφική παράδοση (cf. H.F. Clinton, *Fasti Hellenici*, vol. I, ad annum). Η αρχή του Ιππομένου τοποθετείται το 723 ή 722 π.Χ. (cf. *op.cit.* ad 723 π.Χ.). Οπότε αναγραφή της γύμνωσης επί Ιππομένου ταιριάζει στην 15η Ολυμπιάδα του 720 π.Χ.

Αλλά κατά τον Πausανία (IV, 13, 5) το τέλος του Α' Μεσσηνιακού Πολέμου στο πρώτο έτος της 14ης Ολυμπιάδας συνέπεσε με το 4ο του Ιππομένου. Άρα λογαριάζει ο Περιηγητής, κατά διαφορετικό χρονογραφικό υπολογισμό, την έναρξη της αρχοντείας του Ιππομένου το

728 π.Χ., πέντε χρόνια προ της χρονολόγησης των Χρονικών του Ευσεβίου (cf. Clinton, *op.cit.*, ad 723). Με αυτή την τοποθέτηση η πρώτη Ολυμπιάδα επί Ιππομένους είναι η 14η, το 724 π.Χ. Αυτό εξηγεί το λάθος, δεν κλονίζει όμως τη στέρεη βάση της παράδοσης που συνδέει το γεγονός με τον Μεγαρέα Όρσιππο νικητή στο στάδιο και τον Σπαρτάτη Άκανθο νικητή στον τότε πρωτοεισαχθέντα δόλιχο, συνεπώς με την 15η Ολυμπιάδα του 720 π.Χ.].

***

Η δυναμική της Σπάρτης, οργάνωσης εις αριστείαν μετά τη νίκη της στον Α' Μεσσηνιακό πόλεμο, είναι ακάθεκτη σε όλα τα πεδία δράσης κατά τις επόμενες δεκαετίες.

Αθλητικά, από της 15ης Ολυμπιάδος άρχεται μακρά σειρά καταγεγραμμένης πρωτείας στους Ολυμπιακούς αγώνες, αντανakλώσης υπερτελή γυμναστική παιδεία. (Cf. Ιούλιος Αφρικανός, *Αναγραφή Ολυμπιάδων*, από της ΙΕ' (720 π.Χ.) μέχρι της ΜΖ' (592 π.Χ.).

Στην τέχνη, Γλυπτικά, υπό την Σπαρτιατική πνοή του Δωρικού βιώματος αναδύεται κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 8ου π.Χ. αιώνα η Αρχαϊκή ουσιώδης Μορφή από το Γεωμετρικό Σχήμα Ρεαλισμού. (Δείτε τις σχετικές μελέτες μου για τη σειρά των ορειχάλκινων ειδωλίων της Ολυμπίας και τον Κούρο της Φιγαλείας). Η Μορφή στις εικαστικές τέχνες γεννήθηκε με την τριβή υπό το γυμναστικό ιδεώδες της σωματικής αρετής.

Γεωπολιτικά, η Σπάρτη εδραιώνει την ηγεμονική της θέση στην Πελοπόννησο και τον Ελλαδικό χώρο με αποφασιστική νίκη επί του Άργους στον Θυρατικό Πόλεμο.

Θυραείς είναι η Κυνουρία, η περιοχή μεταξύ της δυτικής ακτής του Αργολικού κόλπου και των οροσειρών του Πάρωνα και του Παρθένιου,

διαμφισβητούμενη από τον 9ο αιώνα. Την συνοπτική ιστορία της αντιπαράθεσης δίνει ο Πausanías III, 7, 2-5. Ήδη επί Πρυτάνιδος βασιλέως, 4 γενεές μετά την Κάθοδο, οι Σπαρτιάτες είχαν βλέψεις εκεί, αντιδικίες προς τους κατοίκους και έχθρα προς τους Αργείους. Επί Χαρίλλου, στο τελευταίο τέταρτο του 8ου αιώνα, οι Σπαρτιάτες εισέβαλαν και ελεηλάτησαν την Αργολίδα. Στις αρχές του 8ου αιώνα ο Νικάνδρος γιος του Χαρίλλου επανέλαβε τις πολεμικές επιχειρήσεις, εισέβαλε με στρατιά στην Αργολίδα και κατεκάκωσε την χώρα συμμαχούμενος από τους Ασινάιους.

Επί Θεοπόμπου βασιλέως (γιού του Νικάνδρου, της οικίας των Ευρυποντιδών-Προκλειδών) διεκπεραιώθηκε ο Μεσσηνιακός πόλεμος. Την καίρια συμβολή του στην επικράτηση διαλαλεί ο Τυρταίος:

*ἡμετέρῳ βασιλῆϊ, θεοῖσι φίλῳ Θεοπόμπῳ,
ὄν διὰ Μεσσήνην εἴλομεν εὐρύχορον*

Τυρταίος Fr. 2 Prato

Η μακρά βασιλεία του Θεόπομπου διήρκεσε c. 770-720 π.Χ. (cf. Clinton, *op.cit.*, vol. II p. 205, και το όλο Appendix III, Kings of Sparta, pp. 204 sqq.). Το 720 π.Χ. ή 718 π.Χ. τοποθετείται από τη χρονικογραφική παράδοση ο μεγάλος Θυρατικός Πόλεμος Σπάρτης και Αργους (3ο έτος της 15ης Ολυμπιάδας, 718 π.Χ. κατά τα Χρονικά του Ευσεβίου, δύο χρόνια νωρίτερα κατά την έκδοση του Ιερώνυμου). Ο πόλεμος κατέστη περιβόητος και λόγω της σημασίας του και λόγω της ιδιότυπης διεξαγωγής του.

ἰόντι δὲ ἄνω πρὸς τὴν ἠπειρον [sc. ἀπὸ τὴν θάλασσα και τὴν δύσβατο Ἀνιγραία οδὸ πρὸς τὸ ορεινὸ εσωτερικὸ] ** αὐτῆς χωρίον ἐστίν, ἔνθα δὴ ἐμαχέσαντο ὑπὲρ τῆς γῆς ταύτης λογάδες Ἀργείων τριακόσιοι πρὸς ἄνδρας Λακεδαιμονίων ἀριθμὸν τε ἴσους καὶ ἐπιλέκτους ὁμοίως. ἀποθανόντων δὲ ἀπάντων πλὴν ἑνὸς Σπαρτιάτου καὶ δυοῖν Ἀργείων, τοῖς μὲν ἀποθανοῦσιν ἐχώσθησαν ἐνταῦθα οἱ τάφοι, τὴν χώραν δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι, γενομένου

πανδημεί σφισιν ἀγῶνος πρὸς Ἀργείους, κρατήσαντες βεβαίως αὐτοί τε παραντίκα ἐκαρποῦντο καὶ ὕστερον Αἰγινήταις ἔδοσαν ἐκπεσοῦσιν ὑπὸ Ἀθηναίων ἐκ τῆς νήσου.

Παυσανίας II, 38, 5

Ἡ κρίσιμη τελική μάχη ἐγένε ἐπὶ ἐσχάτοις τοῦ Θεοπόμπου:

Θεοπόμπου δὲ ἔτι ἔχοντος τὴν ἀρχὴν ἐν Σπάρτῃ γίνεται καὶ ὁ περὶ τῆς Θυρεάτιδος καλουμένης χώρας Λακεδαιμονίοις ἀγὼν πρὸς Ἀργείους. Θεόπομπος δὲ αὐτὸς οὐ μετέσχε τοῦ ἔργου γήρα καὶ ὑπὸ λύπης τὸ πλεον· Ἀρχίδαμον γὰρ Θεοπόμπου ζῶντος ἔτι ἐπιλαμβάνει τὸ χρεών. οὐ μὴν ἄπαις ἐτελεύτησεν ὁ Ἀρχίδαμος, Ζευξίδαμον δὲ ἀπολιπὼν υἱόν.

Παυσανίας III, 7, 5-6

Εἰς ἀνάμνηση τῆς νίκης εθεσπίστηκαν οἱ περίφημες Γυμνοπαιδιές καὶ οἱ χοροὶ παίδων (εφήβων) καὶ νεαρῶν ἀκμαζόντων ἀνδρῶν :

Θυρεατικοί· οὕτω καλοῦνται τινες στέφανοι παρὰ Λακεδαιμονίοις, ὧς φησι Σωσίβιος ἐν τοῖς *Περὶ Θυσιῶν*, ψιλίνους αὐτοὺς φάσκων νῦν ὀνομάζεσθαι, ὄντας ἐκ φοινίκων. φέρειν δ' αὐτοὺς ὑπόμνημα τῆς ἐν Θυρέαι γενομένης νίκης τοὺς προστάτας τῶν ἀγομένων χορῶν ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ ὅτε καὶ τὰς Γυμνοπαιδιάς ἐπιτελοῦσιν. χοροὶ δ' εἰσὶν τὸ μὲν εὐπροσώπων παίδων, τὸ δ' ἐξ ἀρίστων ἀνδρῶν, γυμνῶν ὀρχουμένων καὶ αἰδόντων Θαλητᾶ καὶ Ἀλκμᾶνος ἄσματα καὶ τοὺς Διονυσσοδότου τοῦ Λάκωνος παιᾶνας.

Σωσίβιος Fr.Gr.Hist. 595 F5

Χειρογραφικὰ νοσεῖ τὸ σημεῖον “χοροὶ δ' εἰσὶν τὸ μὲν + πρόσω παίδων τὸ δ' ἐξ ἀρίστου + ἀνδρῶν”. Στὸ κείμενο περιέλαβα τὴν διόρθωση τοῦ Τουρίου (*Epistola Critica*, p. 77), τὴν ὁποία υιοθέτησε ὁ Schweighaeuser, *Αθήναιος* XV 678b-c, καὶ *Notae*, vol. VIII, p. 99; cf. Clinton *op. cit.*, vol. III, p. 508b. Ἴσως ὁμως τὸ «πρόσω παίδων» νὰ ἐννοεῖται μετὰ τὴν σημασία «βαθεία, προχωρημένα στὴν παιδικὴ ἡλικία», δηλαδὴ εφήβων.

Ἡ συζυγία ἀνδριζομένων μειράκων καὶ τελείων ἀνδρῶν ταιριάζει μετὰ τὴν καὶ εἰκονογραφικὰ διαπιστωμένη Σπαρτιατικὴ πραγματικότητα,

τόσο στην πολεμική αρετή και την μάχη όσο και στον χορό και επιδεικτικό γυμναστισμό.

Την τελευταία ημέρα της περιβόητης εορτής (πλήθος ξένων κατέφθανε για την λαμπρή θεωρία, Ξενοφών, *Απομνημονεύματα*, I, 2, 61) γινόντουσαν οι επιδείξεις του χορού των νεανιών ανδρών: ... ἀφικνεῖται γυμνοπαιδιῶν τε οὔσης τῆς τελευταίας και του ἀνδρικοῦ χοροῦ ἔνδον ὄντος (Ξενοφῶν, *Ελληνικά*, VI, 4, 16). Οι Σπαρτιάτες είχαν ειδική ονομασία για κάθε ηλικία των παιδων ανά έτος, ιδίως από 12 έως 20. [Δείτε την μελέτη μου “Περί ηλικιών βίου” στα *Antiquarian Investigations, Research Projects* του site]. Κάθε ημέρα της εορτής (ίσως συνολικά κρατούσε 10 ημέρες *Αθήναιος*, XII, 550c = *Αγαθαρχίδης ο Κνίδιος* FrGrHist. 86F10 Jacoby) διαφορετικές ομάδες νεαρωδών εφήβων και μειράκων επεδείκνυαν την τελειότητα της σωματικής διάπλασης και γυμναστικής δεινότητας τους με χορούς, μουσικούς παιάνας και μιμητικούς αγωνιστικούς.

Οι λατρευτικές αυτές επιδείξεις, σπουδαιότατη εορτή για τους Λακεδαιμονίους, ελάμβαναν χώρα στην αγορά της Σπάρτης προς τιμή του Απόλλωνος: *Σπαρτιάταις δὲ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς Πυθαέως τέ ἐστιν Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος καὶ Λητοῦς ἀγάλματα. Χορὸς δὲ οὗτος ὁ τόπος καλεῖται πᾶς, ὅτι ἐν ταῖς γυμνοπαιδίαις, ἐορτὴ δὲ εἴ τις ἄλλη καὶ αἱ γυμνοπαιδίαι διὰ σπουδῆς Λακεδαιμονίοις εἰσὶν, ἐν ταύταις οὖν οἱ ἔφηβοι χοροὺς ἰστᾶσι τῷ Ἀπόλλωνι* (Πανσανίας, III, 11, 9). Έφηβοι και παίδες με την ευρεία Σπαρτιατική έννοια, μέχρι μειρακίων νεαρών ανδρών, νεανιών. Cf. Bekker, *Anecdota*, I, 32 (Ἐκ τῶν Φρυνίχου) s.v. γυμνοπαιδιά; *Ετυμολογικό Μέγα* (όπου διάβαζε *Θυραίαν* αντί *Πυλαίαν*), *Σούδα*, s.v.; *Τιμαίου Σοφιστού, Λέξεις Πλατωνικαί*, s.v. (όπου διάβαζε *Ἀπόλλωνι τῷ Πυθαεῖ* αντί του τῷ *Καρνεῖω*); *Ἡσύχιος* s.v. (πολύτιμος όπως πάντα, και καίρια περιγραφή: εφήβων “πρόσοδοι χορῶν γεγυμνασμένων”). Ο χρόνος της εορτής ήταν κατά το θερινό καύμα (*Πλάτων, Νόμοι*, A, 633C). - Πάντως οι προσπάθειες (Wytttenbach, Kaibel, Jacoby) να υπεισάγουν εδώ

τους τριπλούς χορούς, εφήβων, ακμαζόντων ανδρών, και προβεβηκότων στην ηλικία υπέρ την ακμή ωριμοτέρων (cf. eg. Πλούταρχος, Λυκούργος, 21, 3), δεν χωρούν καλώς. Πρόκειται για διαφορετικά πράγματα. - Cf. A. Tresp, Die Fragmente der griechischen Kultschriftsteller, Sosibios aus Sparta, Fr. II, pp. 131 – 3.

Πολεμική ανδρεία, γυμναστική τελειότης κάλλους και δράσης, και τέχνης ύψωση δια μουσικής, ποίησης και χορού, συνέρχονται εις μίαν αποκάλυψη της ανθρώπινης ουσίας και μια υπερήφανο χαρά της ύπαρξης. Βίωμα το οποίο από Αλκμάνος διατηρείται ανέπαφο, αδιάφθορο και ανελάττωτο μέχρι το Δημοτικό Τραγούδι στη Δωρική Κρήτη που επικεφαλαιοποίησα σε αυτή τη μελέτη Σπαρτιατικής μεγαλωσύνης.

ἔρπει γὰρ ἄντα τῷ σιδάρῳ

τὸ καλῶς κισαρίσδην

(Αλκμάν Fr. 143 Calame)

Το Δωρικό βίωμα συνεπήρε και τον **Μ. Αλέξανδρο**:

κιθαρωδοὶ δ' ἄλλοι τε καὶ Ἀριστόνικος, ὃς ἐν μάχῃ τινὶ προσβοηθήσας ἔπεσε λαμπρῶς ἀγωνισάμενος. ἐκέλευσεν [sc. ο Μ. Αλέξανδρος] οὖν αὐτοῦ γενέσθαι χαλκοῦν ἀνδριάντα καὶ σταθῆναι Πυθοῖ, **κιθάραν ἔχοντα καὶ δόρυ προβεβλημένον, οὐ τὸν ἄνδρα τιμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ μουσικὴν κοσμῶν ὡς ἀνδροποιὸν καὶ μάλιστα δὴ πληροῦσαν ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὄρμῆς τοὺς γνησίως ἐντρεφομένους. καὶ γὰρ αὐτός, Ἀντιγενίδου ποτὲ τὸν ἀρμάτειον ἀνλοῦντος νόμον, οὕτω παρεξέστη καὶ διεφλέγη τὸν θυμὸν ὑπὸ τῶν μελῶν, ὥστε τοῖς ὅπλοις ἄξας ἐπιβαλεῖν τὰς χεῖρας ἐγγύς παρακειμένοις καὶ μαρτυρῆσαι τοῖς Σπαρτιάταις ἄδουσιν** (Bgk. III p. 51 Alcman. Fr. 100D = Fr. 143 Calame)

‘ἔρπει γὰρ ἄντα τῷ σιδάρῳ τὸ καλῶς κισαρίσδειν.’

Πλούταρχος, *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου Τύχης ἢ Ἀρετῆς*, 334E-335A

***

Μουσικότατοι και πολεμικότατοι οι Λακεδαιμόνιοι ὄντως (Πλούταρχος, *Λυκούργος*, 21, 6) και γυμναστικότατοι και τελεώτατοι στην πρώτη Αρχαϊκή περίοδο.

17 Φεβρουαρίου 2016